

פרק ה.

הפרישה ויסוד "המחנות העולים"

הגליון וההנהגה הראשית. "החוגים" בגימנסיה הרצלית. ועידת תרפ"ז של ההסתדרות הצופים. מחלקת החינוך מתערבת. יסוד "המחנות העולים".

הגליון וההנהגה הראשית

קומץ המכתבים שנשתמרו בידי צבי נשרי מאותם הימים שופך אור מסוים על השתלשלות העניינים שהובילה לפרישת לגיון הצופים הירושלמי מההסתדרות הצופים. עוד ביולי 1926 כתב משה שואבה אל נשרי:

"...דבר אי-נעים לי ולכולנו הוא היחס הלא יפה מצד מרינוב. הוא עוד לא פנה אלינו, אלא עושה כל מיני דברים כדי להפריע לעבודתנו, מה שכמוכן לא יעלה לו. מכל הצדדים מודיעים לי שקהילת ירושלים תצא מההסתדרות, גם מחיפה, גם מת"א. כולם יודעים ומדברים על זה, רק לנו לא ידוע דבר כזה. יש לציין שהאדון ארליך ואפשר גם מרינוב מעוניינים להפיץ שמועות כאלה. ביחוד אדון ארליך מפיץ ידיעות לא נכונות. אדון קנטור מסר לי דברים שהוא קבל ממנו ושהם עלולים להזיק לעבודתנו. כנראה יש שטה בדבר זכונה לא טהורה. לי חשוב שתדע וגם כל חברי ההסתדרות, שאנו בהסתדרות ונעבוד בה ונשתדל לפתח אותה לפי דעתנו ובכוחותינו. אני חושב שפעולת אחד ה"אפוטרופסים" של הצופיות שעובד נגד ההסתדרות, זה הוא הפרדוקס היותר חדש בארצנו. שמרגיזה אותו הצלחת פעולתנו הכספית, אני מבין; אבל זה לא נותן לו את הזכות להתנהג באופן בלתי אחראי. אני מדגיש עוד הפעם, שהחברים כולם קשורים אל ההסתדרות ושנסיונות אי טהורים כאלה ליצור פירודים בינינו וביניכם לא יביאו לידי תוצאות. אני מקוה שאתה תבין. לולא ידעתי מה פועלים בארצנו הדבורים האי טהורים, לא הייתי כותב לך."

מספר חודשים אחר-כך (ד' חשוון תרפ"ז, סוף 1926) כתב יל. בלום אל נשרי:
"דברתי עם ארליך והוא הציע הצעה, שאע"פ שהצעה דומה לה הצעתי לפני שלש או ארבע שנים, אני נכון לוותר על זכות הבכורה ולכנות אותה בשם 'הצעת ארליך'. והנני לפרט אותה.

הרעיון הוא לסדר את ההסתדרות על בסיס אחר לגמרי, על בסיס איתן ודומה למקובל בארצות מערביות אחרות. חוקה חדשה עם רעיונות בריאים ובלי פרזיולוגיה מסולסלת וגם בלי אידיאולוגיה של מזרח אירופה: דבר מתון, הגיוני, חנוכי, שהרוח העברית מרחפת עליו. לסדר הנהגה או ועד או שלטון עליון תחת שם אחר, מרכב מאנשים מבוגרים ונבונים תחת נשיאות אישיות חשובה ובעלת ערך.

הפרישה ויסוד "המתנות העולים"

השלטון הזה יהיה מרכיב מזקני ההסתדרות והחברים הפעילים, מבאי כח ההסתדרות המורים, מחלקת החנוך ואנשים אחרים הראויים להספח והרוצים לעזור. בתור נשיא הוא מציע את ביאליק. הצעה טובה מאד לפי דעתי בכל המובנים. אני באתי לידי מסקנה שאסור לנו, שעמלנו כל כך בעד ההסתדרות, לראות בירידתה ובהריסתה מבלי להשתדל לתקן את המצב. מה יש לדבר, הרוח השוררת עתה בהסתדרות אינה מעולה, ואנו צריכים לדאוג להצלת התנועה. נתוחים צריכים להעשות. הד"ר שובה וחלק מן הלגיון צריכים להוצא מן ההסתדרות וההסתדרות צריכה להבנות על תלה. השאלה היא מי יעשה את הדברים האלה? ... לכן אני מציע לך ככה: תבוא לירושלים ליום השבת... ויחד עם ארליך נדון על כל המצב; אחרי זה נתראה עם אביעזר וגם עם הד"ר לוריא. אחר כך גומיז את חקלי, כרוך ואולי גם אחדים מן המבוגרים מתל-אביב מחברי ההסתדרות ונעמיד את הדבר לפניהם ומבטחני שהם יקבלו. אחרי זה נקבע זמן קצר — שבועים — לעבוד חוקה, תקנות, תכניות למדרגות וכו', ונשלח העתקות לכל המעוניינים. בינתיים נבוא בדברים עם ביאליק. ולבסוף נקרא לאספה את כל אלה, נקבל את החוקה וכו' ונכריז על השנוי הזה. אולי לפני זה, באספת חברי ההסתדרות המקדמת היה כדאי להכריז על הוצאת שואבה ועוד דומים לו."

נראה שהדברים האלה מדברים בעד עצמם: מצד אחד, קבוצת מחנכים מותיקי התנועה ומייסדיה, המקדישים מזה שנים מרץ וזמן שלא על מנת לקבל פרס לטיפוח ההסתדרות צופים על פי מיטב הבנתם ועקרונותיהם. אף על פי כן מוצאים הם את עצמם מנותקים מן העיקר: כמעט שאין להם קשר או השפעה או שפה משותפת עם הנוער אשר למענו הם עושים. ומצד שני, האיש הזה שואבה, בעל "האידיאולוגיה המזרח-אירופית", שהקים את לגיון הצופים והתייצב בראשו, עובד עם הנוער הלכה למעשה אף רואה ברכה בעמלו. והפעולה — ברוח תנועת-הנוער החופשית, שהיא לצנינים בעיני הראשונים: לא רק 'מרד נעורים', לא רק אידיאליזציה של הנוער, אלא גם נטייה מפורשת לרעיונות של חלוציות, בנין, פרודוקטיביזציה — המזוהים עם מפלגות הפועלים של ארץ-ישראל העובדת!

"החוגים" בגימנסיה הרצליה

בשנות העשרים עלו ארצה והתקבלו לכתות הגבוהות של הגימנסיה הרצליה קבוצות תלמידים מארצות מזרח-אירופה, חדורים רוח חלוצית שספגו בתנועות-הנוער ובבתי-הספר העבריים שלהם בגולה. בשנת 1925 התרכזה בכתות ה' של הגימנסיה קבוצה תוססת של בנים ובנות, מבני העולים החדשים והותיקים גם יחד, שהחליטו להקים מועדון כתתי להרצאות, שיחות, משחקים ומסיבות וקיבלו מן ההנהלה חדר במרתף בית-הספר לשם כך. כעבור זמן מה התקשרו עם המורה החדש למתימטיקה, ד"ר ברוך בן-יהודה, שגם הוא היה בוגר "הרצליה" (מחזור ב') וחסיד נלהב של תנועת העבודה ותורת א.ד. גורדון. בסיועו ובהדרכתו של ד"ר בן-יהודה קם החוג הראשון ("החוג הזקן"), שהציב לו למטרה את העיון בשאלות העבודה והציונות. עד מהרה קמו בעקבותיו חוגים נוספים, לא רק בגימנסיה, אלא גם בבית-הספר התיכוני למסחר (הוא גימנסיה "גאולה" היום) ובסמינר למורות, וכולם שתפו פעולה ביניהם. הגימנסיה העמידה

היה נכון

לרשותם צריף בהצרה ובכך פרשה את הסותה על ה"הוגים". לימים חזר ארצה חי יששכרוב, שהיה בין מייסדי הסתדרות הצופים ב-1919, בעודו תלמיד הגימנסיה, התמסר ל"הוגים" ונתן תנופה גדולה לפעילותם. תחילה בחשאי, ואחר-כך בגלוי, התחילו לדבר על הקמת תנועת-נוער רחבה.

מתוך עיון בשאלות בנין הארץ, התנועה הציונית, הסתדרות העובדים ותנועת ההתישבות לצורותיה, הגיעו חברי ה"הוגים" למסקנות לגבי חובותיהם ודרכם בחיים. עד מהרה התברר להם כי מתבגרי לגיון הצופים בירושלים הגיעו למסקנות דומות.

"ההוגים" התענינו בשיטות החינוך הצופיות של הלגיון, אך חבריהם היו קיצוניים מעמיתיהם הירושלמים ותבעו לראות בהתישבות השתופית את דרך ההגשמה היחידה והמחייבת. הם טענו כי "הדרך הפתוחה", ללא כוון למטרה סופית אחת מוגדרת וברורה, תביא לפיזור הכוחות ובזבוזם.

ועידת תרפ"ז של הסתדרות הצופים

בימים ט"ז—י"ז בתשרי תרפ"ז (1926) התכנסה בירושלים הועידה הכללית החמישית של הסתדרות הצופים. בפעם הראשונה בא שם לידי ביטוי גלוי הויכוח בין בעלי התפיסות השונות על עקרונות התנועה ומטרותיה.

בספר הפרוטוקולים של קהילת הצופים בתל-אביב מצוי דיווח על פגישת המועצה הרחבה של הקהילה, שהתכנסה לדיון-הכנה לקראת הועידה הזאת. פתח אלכסנדר מרגלית שאמר, כי לדעתו צריכה הועידה לדון בשלושה יסודות חשובים:

א. קביעת מטרה ועיקרים הסתדרותיים.

ב. דרכי הגשמתם של הנ"ל.

ג. ארגון הסת' בעל משמעת ומסירות.

לדעתו, "יש לקבוע בתור מטרה חנוך אנושי-כללי, מבלי שום השפעה של מפלג-תיות או מעמדיות. עלינו להכריז שדרכנו היא דרך יצירה לאומית במלא מובן המלה. את שאלת הקשישים וסדורם בחיים נשאיר להם עצמם."

בין הדעות שהובעו היתה אחת שאמרה, כי "עמנו צריך לשוב לעבודה יוצרת; אל נפחד להכריז שמטרנו היא ההתישבות, כי היא היום העבודה היוצרת". וצבי נשרי הצהיר, כי "הדור הצעיר צריך להיות החלוץ של העם ולהקריב את עצמו לטובת העתיד של עמנו".

בועידה עצמה, הסכימו הכול בדבר הצורך לתת לתנועה תוכן ציוני וגוון חלוצי, אך הדעות נחלקו בדבר שיטות החינוך ופירושים של העקרונות. לבסוף קבעה הועידה את זנוסח דלקמן כמטרת התנועה, הגשמתה ועיקריה:

א. העם: הסתדרות הצופים העברים בארץ-ישראל.

ב. המטרה: חנוך עצמי והדדי של הנוער העברי בארץ-ישראל למלוי חובותיו לעמו ולארצו הנבנים, בתור חלוץ החברה העברית המחודשת, הבנויה על התרבות העברית, עבודה עצמית (פרודוקטיבית), אחריות צבורית, עזרה הדדית ויחסי כבוד ואמת בין איש לרעהו.

הפרישה ויסוד "המחנות העולים"

- ג. הגשמת המטרה: ההסדרות מגשימה את מטרתה ע"י:
 - א. פתוח התכונות הרוחניות וגופניות של חבריה ונטיותיהם וסגולותיהם הטבעיות.
 - ב. פתוח הכשרון לעבודה עצמית ולמחשבה עצמית.
 - ג. הכרה יסודית של הארץ ותנאי החיים בה, תולדות העם והישוב וחיי הערבים.
 - ד. ארגון, הנהלה עצמית ואחראית, משמעת צופית, דרך-ארץ, סדר ודיקנות.
 - ה. רכישת ידיעות מעשיות בצופיות והתכשרות לחיי עבודה.
- ד. העקריו:
 - א. ההסדרות היא תנועת נוער חופשית ואינה תלויה בשום מפלגה או הסדרות אחרת. היא עובדת יד ביד עם כל חלקי האומה השואפים לתחיה שלמה במולדת על יסוד עבודה עצמית (פרודוקטיבית) ושמירת ערכינו הלאומיים.
 - ב. ההסדרות תעבוד בהתאמה עם הסדרויות נוער עבריות בארץ הקרובות ברוחן לה, וכ"כ עם תנועות נוער של עמים אחרים, אשר מטרתן קרובה למטרתה.
 - ג. בשאלות מדיניות-חברתיות משאירה ההסדרות חפש דעה גמור למפקדיה ולחבריה הבוגרים בתור פרטים, בתנאי שדעותיהם לא תתנגדנה למטרת ההסדרות ולעקריה ושלא יכניסו את דעותיהם אלו לתוך פעולותיה של ההסדרות.

יעקב כהנא זוכר עד היום את הויכוחים הסוערים עד שעת לילה מאוחרת על כל מלה ומלה בניסוח, ובעיקר סביב המלה "פרודוקטיבית" בנוסח המטרה. לבסוף הוכנסה מלה זו בסוגריים והיה זה, כרגיל במקרים אלה, פתרון פשרה שנתקבל סמוך לנעילה, במגמה לספק את כל הצדדים ולאפשר המשך העבודה המשותפת. הנה כי כן, הובלט רעיון ההגשמה החלוצית, בעוד שהניסוח "עבודה עצמית (פרודוקטיבית)" היה מעורפל וניתן לפירושים שונים. עד מהרה התברר, כי במקום לספק את כל הצדדים, לא סיפק הסיכום אף את אחד מהם ורק פתח פתח למחלוקת חדשות.

מחלקת החינוך מתערבת

יתכן שהויכוח על "חינוך מכוון" או "בלתי מכוון", שנמשך מאז ועידת תרפ"ז, לא היה מביא לפילוגה של תנועת הצופים, לולא החריפה והלכה בירושלים היריבות האישית בין המנהיגים ונוספה על המחלוקת האידיאולוגית.

בשנת 1930 נעשו נסיונות, ביוזמת ד"ר י.ד. ברקסון וד"ר א. ריגר, ממחלקת החינוך של הסוכנות היהודית, למצוא מכנה משותף ליחידות השונות של תנועת הצופים, לרבות "החוגים" (1). מצוי עמנו דו"ח על פגישה מצומצמת שהתקיימה ביום 11.5.30 בביתו של ד"ר ברקסון בירושלים, "בהשתתפות הח"ח יוסף מיוחס, ח. יששכרוב, ד"ר שואבה ואביעזר ילין מירושלים, צ. נשרי ויעקב כהנא מתל-אביב, ה' י. הקלי מחיפה, ד"ר י.ד. ברקסון וד"ר א. ריגר".

"חלק מהנוכחים השתתף גם בשתי הפגישות שקדמו לפגישה זו, ואשר מטרתן היתה לברר, באיזה דרכים אפשר לחזק את תנועת הצופיות העברית בא"י.

- ואלה הן החלטות הפגישה האחרונה (השלישית):
- א. כל המשתתפים בפגישה זו מוכנים להפגש גם להבא מזמן לזמן לשם קונטקט רוחני ומעשי.
 - ב. יש לרכוז את החומר האינפורמציוני על ארגוני הנוער בארץ ומגמותיהם.
 - ג. כל המוזמנים לפגישות משתתפים בהן באופן אישי ואינם מחייבים את הארגונים שבהנהלתם.
 - ד. לשם הוצאה לפועל של החלטות הפגישות נבחרת ועדה בת שלושה, והם ה"ה יוסף מיוחס ות. יששכרוב מירושלים וה' נשרי מתל-אביב. ה' מיוחס ישמש מזכיר ועדה זאת.
 - ה. הפגישה הקרובה תתקיים בתל-אביב בגמנסיה 'הרצליה' ביום 8 ביוני בחמש אחה"צ. על סדר היום:
 - א. שיחה על נושא: מהי הצופיות — הפותחים בשיחה ה"ה שואבה ונשרי.
 - ב. שאלות ארגוניות שוטפות.
 - ו. אל הפגישה הקרובה יוזמנו לשם השתתפות בשיחה עוד ארבעה זוגות צופים צעירים ממדריכי העבודה הפעילים ביותר, מהם זוג זוג (צופה וצופה) מירושלים, מתל-אביב, מחיפה ומ"החוגים". הוצאות הדרך שלהם תהיינה על חשבון הארגונים עצמם.
 - ז. מזכיר הועדה, ה' מיוחס, יתחיל בלי דחוי ברכוז החומר האינפורמציוני על ארגוני הנוער ומגמותיהם ויגישנו לד"ר ברקסון לעיון."

יסוד "המחנות העולים"

אלא שבינתיים הגיעו הדברים לידי כך, שמשנה שואבה לא ראה עוד אפשרות להמשיך לפעול עם הלגיון במסגרת הסתדרות הצופים והנהגתה הראשית העוינת. וכך ניסח הלגיון את נימוקי פרישתו:

"...תקותנו נכזבה בראותנו שהנהגה הראשית, במקום לחדור לרוח העבודה... הצטמצמה ביצירת לבוש חיצוני, סימני דרגות משותפים וכו'."

לגיון הצופים הירושלמי התאחד איפוא עם "החוגים" של הגימנסיה "הרצליה" בתל-אביב לתנועת-נוער חדשה. בויכוח על דרך ההגשמה התקבלה דעתם של "החוגים": היציאה להתישבות חלוצית נקבעה כמטרה מפורשת המחייבת את כל החברים. גרעין-הכשרה משותף של הלגיון והחוגים הווה את "קבוצת החוגים" ליד עין-חרוד, שהקימה להלן את קיבוץ בית-השטה. לא עבר זמן רב וגם חלק מצופי פתח-תקוה וקהילת הצופים של חיפה פרשו והצטרפו לתנועה החדשה. אגב, אחד הפעילים בקהילת חיפה באותו זמן היה איש צעיר ונמרץ, יצחק בן-אהרון שמו. בתכנית העבודה למחנה המדריכים של קהילת חיפה מופיע שמו, כמי שישא סדרה בת חמש הרצאות על הנושא "תולדות תנועות-הנוער והתנועה הצופית הכללית והעברית ומהותן". לפי עדותו, היה לו חלק לא מבוטל בהכרעתה של קהילת חיפה להצטרף אל תנועתם החדשה של הלגיון והחוגים. הקהילה הסבה את שמה ל"שבט הצופים בני גורדון". במחנה בכך-שמן בפסח תר"ץ התגבשה תנועת הנוער החדשה וכעבור שנה הצטרפה אל הקיבוץ המאוחד ושמה נקרא "המחנות העולים".

ראוי להוסיף, כי כאשר הגדירה תנועת "המחנות העולים" את עצמה לזרם

הפרישה ויסוד "המחנות העולים"

ההתיישבותי וקיבלה גון פוליטי מובהק, התרחק ממנה ד"ר משה שואבה ומאז פרש מפעילותו עם הנוער והתמסר לעבודתו המדעית באוניברסיטה. ללמדך, שלמרות חילוקי הדעות שהביאו לפילוג בצופים וחרף ההאשמות שהטחו בו מתנגדיו, מעולם לא התכוון שואבה לעשות את הניכיו עתודה או כלי-שרת למפלגה כלשהי. הוא הדין לגבי ד"ר ברוך בן-יהודה, פטרונו של "החוגים". בספר "ספורה של הגימנסיה הרצליה" הוא מעיד על עצמו:

"...תמיד יראתי, פן יוריש דגלה של תנועת-הנוער את יעודו של בית-הספר ותיוצר עלית של חלוציות, שאיננה שוה לכל נפש לומדת. שאפתי, איפוא, להקים כפיפה אחת בה יוכלו לדור יחד גם כתה לומדת וגם קן של תנועת-נוער. בענין זה הלן במרוץ הימים חלוקי דעות ביני ובין תנועת החוגים והחיליתי לחפש דרכים אחרות להשגת מטרתי."

מכיון שתנועת החוגים — המחנות העולים גיבשה לה אידיאולוגיה פוליטית מפורשת, הסירה הנהלת הגימנסיה בשנת תרצ"ב (1932) את חסותה ממנה והוציאה אותה מן הצריף בחצרה. כעבור שנים מספר יסד ד"ר בן-יהודה שבט צופים חדש בגימנסיה "הרצליה", עליו יסופר בעתו. (ע"ע 139—141).